

ВІДГУК

офіційного опонента доктора історичних наук, доцента
РОМАНЕЦЬ Наталі Радомирівни
на дисертацію **ГОРОДНЯК Яни Петрівни** на тему:
**«Опір селян колективізації та Голодомор в Україні
у пресі української діаспори (1929–1934 рр.)»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 032 «Історія та археологія»
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність обраної теми дослідження. Важливою складовою інформаційного протистояння з Кремлем, що триває з часів відновлення незалежності України, стала тема Голодомору, яка вийшла за вузькі академічні рамки, набувши особливої значущості під час широкомасштабної російсько-української війни. Одним із наративів, який активно поширюють сучасні російські науковці, публіцисти, посадові особи, є теза про відповідальність за гігантські жертви примусової колективізації країн Заходу, які «купували радянське зерно» та «ігнорували протести західної громадськості з приводу розкуркулення та голоду мільйонів радянських селян». Обґрунтована критика, викриття і, головне, заперечення російських наративів про Голодомор потребує фахових наукових досліджень, які б дозволили максимально об'єктивно встановити рівень обізнаності західного суспільства про події сталінської революції «згори» кінця 1920-х – початку 1930-х рр. З огляду на це, тема дисертаційного дослідження Я. П. Городняк є, безумовно, важливою і актуальною, оскільки в ній охарактеризовано висвітлення форм селянського опору колективізації та подій Голодомору 1932–1933 рр. у пресі української діаспори Європи та Північної Америки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота Я. П. Городняк має чітку, логічну структуру, складається з анотації, переліку ключових слів англійською та українською мовами, списку опублікованих наукових праць авторки за темою дослідження, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Дисертація побудована за проблемним принципом, що цілком відповідає специфіці теми й дозволяє з достатньою глибиною і повнотою на основі комплексного аналізу публікацій у пресі української діаспори Європи та Північної Америки 1929–1934 рр. встановити, як у них висвітлювалася тема спротиву селян тотальній колективізації та Голодомору.

У вступі переконливо обґрунтовано наукову й практичну актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, окреслено його хронологічні й територіальні рамки, зв'язок із науковими програмами, а також практичне значення та форми апробації дисертації.

У першому розділі розглянуто історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти проблеми. Дисертантка детально проаналізувала історіографічний доробок

науковців, які до неї досліджували проблематику Голодомору, і встановила відсутність наукових розвідок, які б комплексно аналізували публікації про опір насильницькій колективізації та Голодомор, вміщені на сторінках української преси Європи та Північної Америки у 1929–1934 рр.

Основу дослідження становлять дві групи джерел: матеріали періодичної преси української діаспори Північної Америки та Європи 1929–1934 рр. і опубліковані нормативні (директивні) документи ЦК ВКП(б), РНК та ЦВК СРСР, які авторка кваліфіковано аналізує і вміло використовує. Загалом їхня сукупність виявилася достатньою для досягнення мети й вирішення поставлених дисертанткою завдань дослідження. Наукові принципи та методи, застосовані в дисертації, дозволяють об'єктивно висвітлити події зазначеного історичного періоду, уникнути упередженості та заангажованості в їхньому тлумаченні.

У другому розділі дисертації охарактеризовано висвітлення на сторінках преси української діаспори селянського спротиву політиці тотальної колективізації та механізмів «запуску» Голодомору. Дослідниця показує, що часописи української діаспори публікували повідомлення про різні форми опору колективізації в УСРР ще з кінця 1929 р. Крім того, у дослідженні проаналізовано форми спротиву сталінській аграрній політиці, які згадуються на сторінках діаспорянських газет.

Третій розділ дисертації присвячено дослідженню публікацій про події Голодомору. Городняк Я. П. акцентує увагу на тому, що видання української діаспори розміщували велику кількість статей, які ілюстрували поширення голоду та його жахіття: вживання в їжу сурогатів, канібалізм, долю безпритульних дітей, а також заборону виїзду за межі голодуючих територій. Підсумовуючи, вона вказує на досить високий рівень поінформованості української діаспори про події під час Голодомору.

У четвертому розділі здобувачка дослідила роль преси української діаспори у формуванні й поширенні концепту Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. На основі дослідження численних публікацій вона доводить, що «представлена у той період пресою діаспори візія голоду кваліфікує Голодомор як вбивство голодом людей через їхню приналежність до українського народу».

Висновки за результатами проведеного дисертаційного дослідження є логічними, відповідають поставленим завданням, докладно відображають зміст і значення проведеної роботи. Важливо, що вони не дублюють зроблені висновки до кожного з розділів, а дійсно є самостійною частиною дисертації.

Дисертація оформлена відповідно до чинних вимог та характеризується якісним науковим апаратом з достатньою кількістю посилань на використані літературу й джерела.

Основні положення, висновки та узагальнення дисертації належним чином обґрунтовані, вірогідні, підкріплені солідним фактологічним матеріалом, забезпечені належним використанням дослідницею наукової літератури й історичних джерел.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна положень та висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні, зумовлена тим, що Я. П. Городняк вперше здійснила комплексний аналіз публікацій про опір насильницькій колективізації та Голодомору, вміщених на сторінках української преси Європи та Північної Америки у 1929–1934 рр. Дисертантка опрацювала 219 статей, визначила видовий і тематичний склад цих публікацій, їхні характерні особливості. Дослідження публікацій дозволило Я. П. Городняк встановити рівень поінформованості української діаспори про опір селян суцільній колективізації, причини й наслідки Голодомору 1932–1933 рр. Важливим є висновок здобувачки про те, що українська діаспора володіла неповною інформацією про спротив селян сталінській аграрній політиці, зокрема не була обізнана про його масштаби. В українській пресі Європи й Північної Америки переважно описувалися пасивні форми селянського опору, а про активний спротив було мало згадок. Крім того, здійснений здобувачкою порівняльний аналіз постанов і законів сталінського режиму 1932–1933 рр. та повідомлень у пресі діаспори засвідчив, що українцям за кордоном було відомо про розроблену законодавчу базу для «запуску» терору голодом. Окремо науковиця дослідила роль світового українства у процесі формування концепту Голодомору як акту геноциду українського народу та проведенні перших комеморативних заходів із вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використанні для подальшого вивчення Голодомору-геноциду, історії української преси, історії світового українства, процесу формування сучасної моделі національної пам'яті українського народу. Також результати студій авторки стануть у нагоді для написання спеціальних та узагальнюючих праць з історії Голодомору 1932–1933 рр., викладання відповідних історичних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема спецкурсів, присвячених вивченню Голодомору, масових репресій 1920–1930-х рр., джерелознавства. Крім того, результати дисертаційного дослідження мають бути інтегровані до освітнього компоненту «Історія української державності», що викладається для більшості освітніх програм бакалаврського рівня Національного університету біоресурсів і природокористування України. Матеріали наукового дослідження Я. П. Городняк заплановано використати й при підготовці експозиції другої черги Національного музею Голодомору-геноциду.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження з достатньою повнотою викладені в 14 наукових публікаціях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 2 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому

виданні іншої держави, стаття в іншому виданні, 9 тез наукових доповідей. Додатково результати дослідження дисертантки було оприлюднено та обговорювалися на 9 міжнародних наукових конференціях. Тематика, зміст та кількість наукових публікацій Я. П. Городняк за темою дисертації вказує на достатній рівень апробації результатів дослідження та обговорення їх у науковій спільноті.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Я. П. Городняк «Опір селян колективізації та Голодомор в Україні у пресі української діаспори (1929–1934 рр.)» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Відзначаючи належний науковий рівень дисертації Я. П. Городняк, варто водночас висловити низку зауважень:

1. В історіографічному огляді не представлено праць В. Васильєва, Р. Подкура, Б. Патриляка, Н. Романець, О. Сапицької, Л. Віоли, які досліджували селянський спротив доби суцільної колективізації та Голодомору. Оскільки дослідження цих знаних західних і українських науковців детально висвітлюють основні форми селянського спротиву 1928–1933 рр., їхні особливості, динаміку, ознайомлення дисертантки з ними позитивно вплинуло б на підготовку розділу 2 «Селянський опір політиці колективізації та відображення механізмів «запуску» Голодомору на сторінках преси української діаспори», зокрема на використання нею термінології.

2. Підрозділ 1.2.1 «Джерельна база дослідження» варто було б почати з класифікації використаних у дисертації джерел (опубліковані та неопубліковані, документальні та наративні тощо). Крім того, в цьому підрозділі відсутній висновок щодо структурної цілісності, репрезентативності використаного комплексу джерел.

3. На нашу думку, некоректною є назва підрозділу 2.1 «Висвітлення повстань українських селян проти радянської аграрної політики», оскільки дисертантка характеризує різні форми селянського опору політиці суцільної колективізації та Голодомору, про які згадується на сторінках преси української діаспори: масовий вихід з колгоспів, волинки, втечі до міст чи за кордон у Румунію й Польщу, псування колгоспного врожаю, нищення майна місцевих партійців та активістів, а не лише збройні повстання.

4. У підрозділі 2.1 на С. 70–71 дослідниця зазначає, що селянські повстання почалися в грудні 1929 р., «а на початку 1930 р. фіксуються майже по всій Україні: від Старобільщини до Шепетівщини». Це речення, а також наступне: «ДПУ кваліфікувало такий спротив як «куркульська контрреволюція»» – майже дослівна цитата з науково-популярної книги

В. Марочка «Голодомор», а тому варто було поставити відповідне посилання. Використання виключно праці В. Марочка для характеристики селянського спротиву у грудні 1929 р. – січні 1930 р. призводить до термінологічної плутанини. Городняк Я., як і В. Марочко, називає всі селянські заворушення цього періоду повстаннями, але архівні документи свідчать, що в цей період відбувалися волинки, а збройні повстання почалися в лютому – березні 1930 р. у прикордонних районах України. Дослідниця називає повстаннями і так звані терористичні акти: побиття та вбивства активістів, голів сільрад, підпали їхніх будинків та господарств. Якщо цей термін використовували в тижневику «Тризуб», то потрібно було на цьому окремо наголосити, а не просто його повторювати в дисертаційному дослідженні.

5. Також у підрозділі 2.1 на С. 75–76 зазначено, що перші волинки почалися в Петровському районі Дніпропетровської області. Передусім, наголосимо, що Дніпропетровська область була створена у 1932 р., а в 1930 р. Петрівський район (це правильне написання) входив до складу Криворізького округу. До того ж перші волинки почалися не в березні 1930 р., а тривали в УСРР з кінця січня 1930 р. Марочко В., на працю якого посилається дисертантка, не вказує точну дату у своїй книзі, але за архівними документами на Криворіжжі волинки почалися 9 березня 1930 р.

6. На С. 79 дослідниця зазначає, що «у 1932 р. спротив українських селян набув інших форм», але при цьому перелічує такі форми спротиву, які мешканці села практикували з самого початку суцільної колективізації: «вихід з колгоспу» (масові виходи з колгоспів відбувалися з другої половини березня 1930 р. після публікації сталінської статті «Запаморочення від успіхів»), «відмова працювати над збором колгоспного врожаю» (колгоспники саботували працю в колгоспах ще в 1930 р.). Окремо Я. П. Городняк згадує про «антикомуністичні збройні повстання» в 1932 р. На нашу думку, варто було конкретизувати, в яких регіонах, населених пунктах УСРР в 1932 р. відбувалися збройні повстання, оскільки в жодній науковій праці та оприлюднених і опрацьованих архівних документах про такі виступи не згадано.

7. У підрозділі 2.2 дисертантка визначає форми та методи діяльності антирадянських активістів у 1932–1933 рр. – «контрреволюційну агітацію», творення «повстансько-петлюрівських осередків». На нашу думку, авторка, використовуючи ці терміни, запозичені із радянських, партійних документів, документів ДПУ, прокуратури, припускається помилки, оскільки не здійснює належного джерелознавчого аналізу цих специфічних джерел. Приміром, репресування селян за звинуваченнями у «контрреволюційній агітації» не означало, що вони дійсно агітували проти радянської влади, просто за цією статтею КК УСРР було найлегше сфальсифікувати кримінальну справу, а тому її активно застосовували співробітники прокуратури та ДПУ. Щодо «повстансько-петлюрівських осередків», то вони також існували лише на папері у справах, сфабрикованих слідчими ДПУ.

Утім висловлені зауваження та рекомендації не впливають на загальну позитивну оцінку одержаних наукових результатів.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертація Яни Петрівни Городняк на тему: «Опір селян колективізації та Голодомор в Україні у пресі української діаспори (1929–1934 рр.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», є самостійним, завершеним, оригінальним науковим дослідженням, яке розв’язує важливу наукову проблему, характеризуючи роль преси української діаспори Європи та Північної Америки в поширенні правди про селянський спротив сталінській аграрній політиці 1929–1933 рр. і Голодомор. Рецензована дисертація за змістом, обсягом, актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. За результатами публічного захисту дисертантка Городняк Яна Петрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент професор кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету, доктор історичних наук, доцент Наталя РОМАНЕЦЬ